

SWP Comment

NO. 10s APRIL 2025

EU politika o sirovinama: Srbija kao ogledni slučaj

Vladavina prava i održivost kao merilo za evropsku saradnju u oblasti sirovina

Melani Miler, Lea Marija Štrak, Marina Vulović

U julu 2024. godine, Evropska unija (EU) i Vlada Srbije dogovorile su strateško partnerstvo u sektoru sirovina. Za EU je ova saradnja važan korak ka proširenju lanaca snabdevanja i jačanju ekonomskog partnerstva u njenom susedstvu. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić za ovu saradnju ima geopolitički interes i takođe želi da je iskoristi za proširenje svoje već ionako opsežne pozicije moći u zemlji. Potpisivanje sporazuma izazvalo je masovne proteste u Srbiji. Kritičari/ke strahuju da bi implementacija partnerstva o sirovinama mogla dodatno da podrije ionako krhke strukture vladavine prava, kao i usklađenost sa ekološkim i društvenim standardima. Slučaj Srbije pokazuje da u geopolitički napetom kontekstu, EU može samo u ograničenoj meri da utiče na autoritarnu vlast u zemlji. Međutim, mora ciljano iskoristiti svoj domet uticaja da ublaži postojeće rizike.

EU je 2024. godine usvojila Zakon o kritičnim sirovinama (*EU Critical raw materials act* – CRMA), uz pomoć kojeg želi da garantuje snabdevanje EU takozvanim strateškim sirovinama, odnosno sirovinama koje su »od posebnog strateškog značaja za EU i predstavljaju veoma visoke rizike u snabdevanju«. U cilju povećanja sigurnosti snabdevanja i, posebno, smanjenja velike zavisnosti od uvoza kineskih sirovina, EU želi da promoviše proširenje evropskih kapaciteta u rudarstvu, preradi i reciklaži sirovina i diversifikuje svoje izvore uvoza. U cilju diversifikacije izvora, EU je sklopila nekoliko partnerstava sa zemljama bogatim resursima, u različitim regionima sveta. Sirovinsko partnerstvo sa Srbijom, kandidatkinjom

za prijem u EU, interesantno je iz dva razloga: prvo, u Srbiji su otkrivena velika nalazišta strateške sirovine litijuma, koji je veoma važan za proizvodnju baterija. Drugo, EU bi mogla da proširi svoj geopolitički uticaj u sektoru sirovina na Balkanu, gde je sirovinska sila Kina postala aktivnija poslednjih godina.

Potpisivanje Memoranduma o razumevanju o evropsko-srpskom partnerstvu u sirovinama proslavljeno je na zvaničnoj svečanosti na Samitu o kritičnim sirovinama u Srbiji, u julu 2024. Memorandum o razumevanju, koji nije pravno obavezujući, sadrži pet komponenata: saradnju u razvoju lanaca vrednosti za sirovine, akumulatore i električna vozila; istraživanje i

inovacije; visoki ESG (ekološki, društveni, upravljački) standardi; mobilizacija finansijskih instrumenata i razvoj veština za visokokvalifikovane poslove u sektoru sirovina i baterija. Srbija i EU trenutno rade na zajedničkoj mapi puta (*Roadmap*) u kojoj će biti navedene konkretne aktivnosti i identifikovane polazne tačke za saradnju između kompanija. Cilj je i implementacija projekata u skladu sa visokim, transparentnim standardima održivosti. Ovo uključuje posvećenost visokim standardima upravljanja, socijalnim i ekološkim kriterijumima, kao i primenu srpskih zakona o životnoj sredini i rudarstvu.

Centralnu komponentu sirovinskog partnerstva predstavlja planirano iskopavanje litijuma u dolini Jadar, koje pokreće britansko-australijska kompanija Rio Tinto. Kompanija je u Srbiji aktivna od osnivanja njene podružnice Rio Sava Eksplorejšn 2001. godine i ponudila se EU kao partner za evropsku nabavku sirovina. Skoro da ne postoje evropske kompanije koje bi mogle da realizuju projekat ove veličine. Rio Tinto ima relativno malo iskustva sa iskopavanjem litijuma, ali bi želeo za sebe da obezbedi veći udeo na tržištu metala za baterije i da proširi svoj portfolio.

Kancelar Šolc, koji je i dalje na funkciji, kao i evropski Komesar za trgovinu i ekonomsku bezbednost Maroš Šefčovič, javno su se obavezali da će Nemačka i EU biti posvećene uspešnoj implementaciji projekta. Rio Tinto je zatražio od Komisije EU da projekat Jadar prizna kao strateški projekat Evropske unije, koji bi doprineo proširenju izvora uvoza evropskih sirovina. Iako takvo priznavanje obično ne uključuje finansijsku podršku, ono može olakšati pristup povoljnim kreditima i omogućiti političku podršku od Komisije EU i država članica.

Otpor i protesti protiv »Projekta Jadar«

Projekat je već dugo veoma kontroverzan u Srbiji: i pre potpisivanja sporazuma o partnerstvu sa EU dolazilo je do protesta, jer su kritički glasovi bili zabrinuti zbog značaj-

nih negativnih posledica po životnu sredinu i stanovništvo. Protest je prošao kroz različite faze. U međuvremenu je usmeren ne samo protiv samog projekta, već i protiv podrške EU Vladi Srbije u vezi sa projektom. Protest je sada dostigao nivo koji ugrožava sprovođenje sirovinskog partnerstva sa Srbijom..

Prva faza (2004–2022): Kritika rudarstva i kratkotrajni uspeh protesta

Rio Sava je još 2004. godine započeo geološka istraživanja poljoprivredne doline Jadra u zapadnoj Srbiji, u blizini gradića Loznice. U narednim godinama, Rio Sava je izvršio oko 500 probnih bušotina i otkrio mineral jadarit, u svetu jedinstven po svom sastavu, koji je bogat litijumom i borom, a mogao bi da se koristi za proizvodnju litijum-karbonata, borne kiseline i natrijum-sulfata. Prema procenama Nemačke agencije za mineralne resurse (DERA), planirana količina od 58.000 tona proizvedenog litijum-karbonata godišnje, mogla bi da pokrije između 10 i 15 odsto potražnje za litijumom u Evropi 2030. godine.

Vlada Srbije i Rio Sava su 2017. godine potpisali Memorandum o razumevanju kojim je predviđeno formiranje zajedničke radne grupe za realizaciju projekta Jadar. Prvi protesti u regionu dogodili su se 2020. godine, kada je Vlada usvojila uredbu za »Prostorni plan područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita«. Demonstranti su reagovali zbog netransparentnosti i odsustva javne debate o planiranom širenju rudarskog sektora u Srbiji, ekološkim rizicima eksploatacije i prerade minerala, skladištenju industrijskog otpada i neizvesnosti vlasnika/ca zemljišta, koji bi mogli da se suoče sa eksproprijacijom ako dobrovoljno ne pristanu na prodaju. U septembru 2021. protesti su stigli do glavnog grada Beograda. Nakon kontinuiranog pritiska, sada već na nacionalnom nivou, u januaru 2022. godine Vlada je poništila sve dozvole koje su već date Rio Savi, uključujući i plan prostornog uređenja, i objavila da projekat neće biti realizovan.

Druga faza (2022–2023): Kritika planova za nastavak projekta, kao i nedostatka transparentnosti i društvenog učesća

Međutim, predsednik Srbije Aleksandar Vučić saopštio je ubrzo potom da je zaustavljanje projekta njegova »najveća greška“. Ova izjava – izrečena neposredno nakon njegove pobeđe na parlamentarnim izborima – navela je kritičare da pretpostave da je prethodna suspenzija projekta izvršena iz izborna-taktičkih razloga.

Još tri događaja podstakla su sumnje u konačnost obustave projekta: peticija podneta Narodnoj skupštini u junu 2022. godine, koju je potpisalo oko 38.000 ljudi, za moguću zabranu istraživanja i eksploatacije litijuma i bora u Srbiji, proglašena je »izgubljenom« – iako je Narodna skupština zakonski obavezna da odgovori na peticije sa više od 30.000 potpisa. Pored toga, Ministarstvo rudarstva i energetike nije obustavljalo proceduru za izdavanje rudarske dozvole, kako je to zakonski dužno da uradi, već je 18 puta produžavalo rok za dostavljanje dokumenata, bez navođenja razloga. Uz to je vlada još u septembru 2023. potpisala prvo pismo o namerama (Letter of Intent) sa Komisijom EU za uspostavljanje strateškog partnerstva za sirovine, koje je na kraju pretvoreno u konkretniji Memorandum o razumevanju u julu 2024.

Ovi događaji su kod dela stanovništva stvorili utisak da projekat – uprkos zvaničnom zaustavljanju – guraju Vlada Srbije, EU, a pogotovo Nemačka, čija automobilska industrija ima veliko interesovanje za srpski litijum. Izostanak odgovora na peticiju i dogovor sa Komisijom EU takođe je probudio frustraciju zbog manjka transparentnosti i neučesća civilnog društva.

Treća faza (od 2024): Nastavak projekta, protesti protiv Vlade i EU

U julu 2024. godine – neposredno pre potpisivanja sporazuma o evropsko-srpskom sirovinskom partnerstvu – Ustavni sud Srbije poništio je odluku iz januara 2022. o poništavanju već odobrenog plana prostornog uređenja. To je pravdano navodima da je vlada prekoračila svoja ovlašćenja

zaustavljanjem projekta i na taj način postupila protivustavno. Dvoje od deset sudija Ustavnog suda kritikovalo je takvu ishitrenu odluku i činjenicu da je doneta bez pokretanja postupka – to se desilo samo dva puta u poslednjih jedanaest godina. Ipak, Vlada Srbije je ubrzo potom donela uredbu o vraćanju na snagu ranije suspendovanog prostornog plana za projekat Jadar.

Ova odluka ponovo je izazvala velike talase protesta u zemlji, na šta je vlast odgovarala sve oštrijom represijom u vidu policijskih pretresa, hapšenja i javnih kleveta protivnika/ca projekta. Nacrt zakona o zabrani eksploatacije litijuma u Srbiji koji je opozicija predstavila u septembru 2024., odbačen je većinom u parlamentu. To je povećalo frustraciju demonstranata, koji u međuvremenu kritikuju ne samo postupke vlasti, već od potpisivanja sporazuma o saradnji u sve većoj meri i ponašanje EU.

Razgradnja vladavine prava i demokratije

Postupci Vlade Srbije pokazuju da je EU izabrala komplikovanog partnera. Vlada u Beogradu je u poslednjih deset godina demontirala demokratiju i vladavinu prava, što pokazuju rang-liste Indeksa vladavine prava (Rule of Law Index), Indeksa percepcije korupcije (Corruption Perception Index) i izveštaji Freedom House (Freedom House). Takođe je došlo do uočljivog nazadovanja u pogledu slobode štampe i slobode izražavanja: politička opozicija, kritičko civilno društvo i mediji su pod sve većim pritiskom.

Međutim, iskustvo iz rudarskog sektora pokazuje da je za uspešno sprovođenje projekata ključna klima koja je otvorena za aktere civilnog društva, kao i podrška stanovništva (*social licence to operate*). Dugoročno gledano, kultura transparentnosti i nadzora takođe je neophodna, jer se značajni negativni uticaji mogu javiti i u kasnijim fazama ovakvih projekata, koji se često planiraju da traju decenijama; kontinuirano praćenje je dakle neophodno.

Srbija je daleko od toga: u decembru 2024. Amnesty internešenel (Amnesty International) je izvestio da su srpske vlasti špijunskim softverom zarazile mobilne telefone aktivista/kinja i novinara/ki — ali i ljudi koji su protestovali protiv litijumskog projekta. Od 2024. godine režim sve više pritiska aktiviste/kinje koji se zalažu za zaštitu životne sredine i slobodu izražavanja. Mnogi su uhapšeni, prećeno im je i postali su mete javnih klevetničkih kampanja. Od planirane izmene zakona, koja bi faktički kriminalizovala aktivizam, odustalo se samo zbog pritiska javnosti.

EU je u svom izveštaju o vladavini prava kritikovala dešavanja u Srbiji 2024. godine. Međutim, u isto vreme jedva da ima bilo kakvu efektivnu polugu i pokazala je malo spremnosti da pogura Srbiju ka ozbiljnim reformama. Pregovori o pristupanju Srbije EU, koji traju od 2014. godine, faktički su već nekoliko godina u zastoju. U neophodnim reformama Srbija tek sporo napreduje.

Kritički glasovi stoga sumnjaju da se vlast u Beogradu sada zalaže za brzu implementaciju sirovinskog projekta nakon što su izbori 2023. godine — koji su ponegde morali da se ponove zbog optužbi da su manipulisani — potvrdili Vladu i učvrstili njenu poziciju. Vučić želi da proširi svoju poziciju moći širenjem političkih i ekonomskih odnosa i daljim suzbijanjem kritika u sopstvenoj zemlji putem ekonomskog povezivanja sa EU. Otvoreno agresivan pristup kritičkim glasovima jasno pokazuje da Vučića malo brine da bi ograničavanje osnovnih demokratskih prava moglo da ugrozi sporazum sa EU.

Međutim, ovaj razvoj događaja sve više postaje rizik za EU, jer kritike planiranog iskopavanja litijuma sada imaju transnacionalni karakter. Istovremeno, to je postalo tačka kristalizacije za sveobuhvatne unutrašnje političke linije sukoba. Protesti su simptomatični za duboko nepoverenje u volju i sposobnost vlade da garantuje vladavinu prava i pravilno sprovede ovako rizične projekte. Ovo nepoverenje je pojačano nesrećom u Novom Sadu u novembru 2024. godine, u kojoj je stradalo 16 ljudi kada se urušila nadstrešnica Železničke stanice.

Kritičari/ke sumnjaju da bi vlada koja ne može da obezbedi ni osnovnu infrastrukturu mogla odgovorno da upravlja projektom kao što je Jadar. Način na koji je projekat Jadar napredovao u Srbiji — uz to ojačan represijom vlade — takođe je mobilisao ljude koji su posebno kritični prema ćutanju EU o postupcima srpske vlasti.

Nacionalističke snage imaju koristi od toga, jer su se pridružile protestu protiv projekta i žele da ga iskoriste za svoje fundamentalno protivljenje ulasku Srbije u EU. Nemačke i američke diplomate sugerišu da su te snage podložne ruskom uticaju, sa ciljem da diskredituju projekat i na taj način spreče bliže veze između Srbije i EU. Međutim, nisu pružili nikakve dokaze koji bi potkrepili ovu tvrdnju. Čak i kada bi se ova sumnja potvrdila, to ne bi bilo dovoljno da se protest pripiše isključivo potencijalnoj kampanji dezinformacija, s obzirom na validne kritike. Društveni i ekološki rizici projekta su poznati — i ističu na kojim mestima postoji potencijal za poboljšanje situacije.

Ekološki i ekonomski rizici sprovođenja sirovinske saradnje

Ekološki rizici

Prema srpskom zakonu, projekti sirovina moraju pod određenim uslovima biti podvrgnuti proceni uticaja na životnu sredinu, kako bi se odredili njihovi potencijalni efekti. Obim i sadržaj procene određuju nadležni organi. Srbija je u novembru 2024. godine uvela nove zakone o proceni uticaja na životnu sredinu i strateškim procenama životne sredine. Međutim, ovi zakoni još nisu u potpunosti usaglašeni sa važećim direktivama EU, a implementacioni propisi neophodni za njihovu primenu i dalje se čekaju. Evropska komisija je u više navrata ukazivala na značajne nedostatke u implementaciji ovih zakona i naglašavala potrebu za strukturalnim reformama radi jačanja administrativnih kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou, u okviru nadzornih organa i u pravosuđu.

Ministarstvo zaštite životne sredine je u novembru 2024. godine utvrdilo obim i sadržaj procene uticaja na životnu sredinu za podzemni rudnik u dolini Jadrara. Rio Tinto sada ima godinu dana da podnese traženi izveštaj. Međutim, odluka Ministarstva nailazi na kritike. I to zato što je Rio Tinto u početku samo podneo prijavu za procenu podzemnih rudnika, iako su procene uticaja na životnu sredinu potrebne takođe i za postrojenje za preradu i jalovište. Kao rezultat toga, beogradski Institut za životnu sredinu RERI strahuje da Rio Tinto namerava da izbegne procenu ukupnih uticaja projekta kroz ovu veštačku podelu, poznatu kao *project splitting*. U Srbiji su već dokumentovani brojni slučajevi *project splitting*-a. Pri tome su kompanije čak delovale uz znanje i podršku nadležnih državnih organa u pokušaju da prikriju kumulativne uticaje na životnu sredinu ili da u potpunosti zaobiđu procenu uticaja na životnu sredinu. Odgovornost srpskih vlasti je da spreči takve nepotrebne podele i obezbedi transparentnu i zakonitu ekološku procenu.

Prema rečima Ministarke energetike Dubravke Handanović, mogle bi proći još dve godine pre nego što se pribave sve potrebne dozvole za realizaciju projekta. Uskoro se očekuje i odluka Skupštine grada Loznice o lokalnom prostornom planu, koji je takođe neophodan za realizaciju projekta. Ekolozi u Srbiji već su najavili masovne proteste.

Kontrola koju su srpske vlasti vršile u rudarskom sektoru poslednjih godina više puta je zakazala. Jedan primer je zajedničko kinesko-srpsko preduzeće Srbija Zijin Koper DOO Bor, koje upravlja najvećim rudnikom i topionicom bakra u Srbiji. Prema mišljenju stručnjaka, nadležni organi retko pozivaju Zijin na odgovornost, uprkos redovnom kršenju dozvoljenih nivoa sumpor-dioksida kao i zagađenju reka. Pored toga, Zijin je osuđivan sedam puta u poslednje četiri godine zbog nelegalne gradnje; no u pet slučajeva izrečene su samo novčane kazne ispod zakonskog minimuma. Ovo podriiva poverenje javnosti u vlasti i njihovu spremnost da sprovedu propise o zaštiti životne sredine.

Pokrenula se i debata oko dostupnih informacija, zasnovana na opštoj kritici integriteta srpskih vlasti. Prema sadašnjim planovima Rio Tinta, za podzemni rudnik i preradu projekta Jadar bilo bi potrebno oko 220 hektara zemlje a za odlaganje industrijskog otpada dodatnih 167 hektara. Pored gubitka poljoprivrednog zemljišta, šuma i biodiverziteta, kritičari/ke strahuju od negativnih uticaja na rezervoar pijaće vode u regionu, kao i na susedne reke Drinu i Jadar. Ovi rizici će biti analizirani u već pomenutoj proceni uticaja na životnu sredinu, sa preliminarnim nacrtima koje je objavio Rio Tinto u junu 2024.

Međutim, verodostojnost ovih nacrti dovodi se u pitanje: naučnici/ce sa Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, koji su prvobitno bili uključeni u izradu izveštaja za Rio Tinto, došli su do zaključka da projekat predstavlja preveliku opasnost po ekosistem i distancirali su se od predstavnništva kompanije. Studija objavljena u julu 2024. u naučnom časopisu o uticajima na reku Jadar i zemljište u blizini lokacija istražnih bušotina, na koje je bušenje već uticalo, dodatno je pojačala zabrinutost. Rio Tinto je izrazio sumnju u metodologiju prikupljanja podataka i zatražio povlačenje studije. Ipak, naknadne promene koje su uneli autori/ke bile su male, a metodologija nije osporena od strane časopisa. Rio Tinto, s druge strane, tvrdi da je povećanje koncentracije teških metala u reci Jadar uzrokovano kvarom brane na retencionom objektu bivšeg rudnika antimona »Stolice» tokom poplava 2014. godine, i negira bilo kakvu povezanost sa istražnim bušenjima. Evaluaciju ove kontroverze dodatno komplikuje činjenica da je jedan od osam autora, prema Rio Tintu, više puta širio lažne izjave o projektu. Pored toga, u decembru 2023. kandidovao se za gradonačelnika Beograda ispred antievropske, ultranacionalističke i prorúske opozicione koalicije, što je izazvalo sumnju u njegovu naučnu nezavisnost.

Na kraju, ali ne i manje važno, postavlja se pitanje ko bi snosio troškove sanacije ako bi projekat izazvao ekološku katastrofu. Rio Tinto pokušava da se suprotstavi ovim

kritikama, navodeći da kompanija takođe modelira izuzetno retke događaje, kao što su razorne poplave, i u skladu s tim planira rudarsku infrastrukturu. Nadalje, Rio Tinto objašnjava da će, u skladu sa svojim zakonskim obavezama, obezbediti osiguranje koje pokriva štetu trećih lica u slučaju nesreće. Ipak, mnogi građani/ke Srbije ne vide postojanje zakonskih uslova kao garanciju da će nadležni organi obezbediti njihovo poštovanje.

Stoga se u javnosti dovodi u pitanje i spremnost i kapacitet srpskih vlasti da efikasno sprovode zakone o zaštiti životne sredine. Zbog represije nad srpskim civilnim društvom, nedostaje i nezavisnih aktera koji bi mogli da prate do sada iznete podatke – pogotovo jer mnogi ljudi u Srbiji nemaju poverenja u podatke koje je izneo Rio Tinto. Njih osnažuje i činjenica da je kompanija izvedena pred sud u drugim zemljama zbog kršenja ekoloških standarda i da je već osuđivana. Kao rezultat toga, Rio Tinto među njima nema reputaciju aktera od poverenja.

Ekonomska isplativost

Ekonomska isplativost projekta takođe je bila predmet spora. Vlada Srbije je uspela da privuče strane investicije aktivnom politikom subvencija: udeo namenske državne pomoći poslednjih godina kretao se između dva i pet odsto bruto domaćeg proizvoda, dok je evropski prosek samo 0,5 odsto. Srbija bi u okviru pristupanja EU morala značajno da smanji ovaj udeo. Poslednjih godina, zemlja je produbila odnose sa Kinom, koja je, posle EU, sada najveći investitor u Srbiji. Podrška projektu Jadar može se posmatrati i kao signal Vlade u Beogradu EU i SAD da bolje balansiraju svoje odnose kako bi ojačali pregovaračku poziciju na međunarodnoj sceni.

Rio Tinto očekuje, pored već uložених 475 miliona evra, dodatne investicione troškove od 2,55 milijarde evra – što će projekat učiniti najvećom direktnom stranom investicijom u Srbiji ikada. Kompanija planira da otvori u proseku oko 1.500 radnih mesta tokom četvoroipogodišnje faze iz-

gradnje, sa najviše oko 3.500 radnih mesta. Kada bude potpuno operativna, očekuje se da će biti otvoreno 1.300 stalnih radnih mesta, a 90 odsto ovih radnih mesta će popuniti građani/ke Srbije. Od prve godine pune proizvodnje, u državnu kasu Srbije bi preko poreza i drugih doprinosa moglo da se sliva oko 48 miliona evra godišnje. Dugoročno se očekuje da će taj iznos biti oko 185 miliona evra godišnje, od čega bi 24,5 miliona evra godišnje trebalo da ide opštini Loznica. Rio Tinto planira da godišnje potroši oko 300 miliona evra na dobavljače, od čega oko 70 odsto dolazi iz Srbije.

Nedavno objavljen izveštaj ekonomista i preduzetnika dovodi u pitanje brojke koje je izneo Rio Tinto i tvrdi da projekat Jadar nudi samo ograničene ekonomske koristi za Srbiju. Autori ističu, između ostalog, neresene troškove neophodne infrastrukture, kao što su putevi ili sistemi otpadnih voda. Zapravo još nisu dostupne pouzdane procene ukupnih troškova ili detalji u vezi sa podelom troškova između srpske države, opština i Rio Tinta.

Vlada je ponovo potvrdila svoju nameru da u zemlji uspostavi nizvodne industrije sa većom dodatnom vrednošću. Vučić je nedavno izjavio da bi najmanje 87,1 odsto izvađenog litijuma trebalo da se preradi u Srbiji.

Trenutno Vlada pregovara sa raznim kompanijama o izgradnji fabrike katoda. Septembra 2023. potpisan je Memorandum o razumevanju sa slovačkim proizvođačem baterija InoBat o osnivanju fabrike baterija u Čupriji od 2025. godine. U tu svrhu Vlada Srbije obećala je 419 miliona evra subvencija. Kompanije poput Mercedes a i Stantisa takođe su pokazale interesovanje za sklapanje sporazuma sa Srbijom o izgradnji lanca vrednosti. Tako bi realizacija projekta Jadar mogla da posluži kao podsticaj za više aktivnosti evropskih korporacija u Srbiji. Prema proceni EU, ovo bi moglo da otvori 20.000 radnih mesta, ali do sada je bilo samo nekoliko konkretnih potvrda ili rezultata. Međutim, čak ni dodatna obavezivanja u ekonomskim projektima neće biti dovoljna da odagnaju osnovane kritike projekta.

Zaključak i političke preporuke

S obzirom na nedostatke u vladavini prava, sve ograničeniju slobodu govora i štampe, a posebno na rasprostranjen otpor u zemlji, realizacija projekta Jadar opterećena je raznim rizicima. Poslednjih nedelja vlada se našla pod povećanim pritiskom zbog široko rasprostranjene korupcije u zemlji, kao i zbog sistema koji je kooptiran od strane vladajuće partije. Posle višenedeljnih masovnih protesta, premijer Miloš Vučević podneo je ostavku 28. januara 2025. Ovo dodatno naglašava koliko je nisko poverenje javnosti u sposobnost Vlade da se pridržava zakona i standarda bilo koje vrste.

EU je do sada širokoj javnosti jasno signalizirala da namerava da sprovede i partnerstvo i projekat. Da bi to uradila, mora verodostojno da potvrdi da će aktivno preuzeti odgovornost za rizike održivosti projekta i izvršiti pritisak na Vladu Srbije da se pridržava visokih standarda zaštite životne sredine. Proces pristupanja EU pruža nekoliko konkretnih, iako ograničenih poluga pomoću kojih se može zahtevati ovo pridržavanje. Na kraju krajeva, zabrinutost za životnu sredinu, kao i poštovanje Zelene agende (takođe u sektoru sirovina), nisu samo deo Klastera četiri pristupnih pregovora (»Zelena agenda i održivo povezivanje«), već i Plana rasta za Zapadni Balkan. Ovo povezuje isplatu finansijskih sredstava sa sprovođenjem reformi, posebno u oblasti vladavine prava.

Ova strategija je razumna i ostaje efikasna čak i ako Srbija ozbiljno ne teži članstvu u EU. Evropsko-srpsku sirovinsku saradnju stoga ne treba posmatrati odvojeno od tekućih procesa, već ona treba da dopuni dosadašnje napore. EU bi takođe trebalo da koristi ESG saradnju, dogovorenu u partnerstvu za sirovine, za promovisanje izgradnje kapaciteta u relevantnim organima vlasti. Implementacija i primena zakona za procenu uticaja na životnu sredinu (EIA), strateške procene uticaja na životnu sredinu (SEA) i ekološki kriminal trebalo bi da predstavljaju prioritet i uslov za ostalu saradnju.

Dok odgovornost za poštovanje zakonskih propisa snose srpske vlasti, Rio Tinto

je takođe pokazao otvorenost za inspekciju nezavisnih međunarodnih stručnjaka. Nakon što je nemačka savezna vlada aktivno podržala realizaciju partnerstva, Nemačka bi trebalo da iskoristi ovu priliku da pruži ekspertizu u pogledu ekološke kompatibilnosti i monitoringa životne sredine. Štaviše, Nemačka može da podrži lokalno civilno društvo u kritičkom praćenju eksploatacije sirovina i podstakne pravovremenu sertifikaciju koristeći *Multi-Stakeholders* standard Inicijative za osiguranje odgovornog rudarstva (IRMA).

Što se tiče ekonomske isplativosti projekta, Evropska komisija bi mogla da naruči nezavisnu procenu kako bi evaluirala stvarne troškove projekta — i da objavi ovaj dokument na srpskom jeziku. Pored toga, EU bi mogla dati konkretne ponude za razvoj infrastrukture. Dok bi Rio Tinto trebalo da finansira one delove infrastrukture neophodne za njegov projekat, EU bi mogla da promoviše dodatne infrastrukturne projekte preko strategije Global Gateway koji bi koristili lokalnom stanovništvu.

Međutim, ove ponude imale bi smisla samo ako se Nemačka i EU aktivno zalažu za sprovođenje osnovnih demokratskih standarda i vladavine prava, javno i jasno kritikuju represivne mere Vlade Srbije i zalažu se za sposobnost aktera u Srbiji da izraze svoju kritiku bez zastrašivanja ili pretnji. Projekat ne bi trebalo da se realizuje na račun represije nad civilnim društvom.

U svetlu godina nazadovanja u pogledu vladavine prava i ograničenog napretka u pregovorima Srbije o pristupanju EU, Evropska unija mora da zadrži mogućnost povlačenja podrške projektu Jadar — bez obzira da li ga priznaje kao »strateški projekat« ili ne — ako se standardi u zemlji ne poboljšaju. Iako bi to rezultiralo geopolitičkim i ekonomskim gubicima, ovo se čini izvodljivim s obzirom na mogućnost geografskog proširenja sektora sirovina. Na kraju krajeva, ono što je u Srbiji na kocki jeste kredibilitet Evropske unije, i kao političkog aktera, i kao zajednice zasnovane na vrednostima.

Delo licencirano pod
CC BY 4.0

Ovaj komentar (Comment) odražava stavove autora/ autorki.

Online verzija ove publikacije sadrži aktivne linkove ka drugim SWP tekstovima i relevantnim izvorima.

SWP komentari podležu internoj stručnoj recenziji, proveravanju činjenica i lekturi/redakturi. Za više informacija o našim procedurama kontrole kvaliteta, posetite SWP sajt: <https://www.swp-berlin.org/en/about-swp/quality-management-for-swp-publications/>

SWP

Stiftung Wissenschaft und Politik
German Institute for International and Security Affairs

Ludwigkirchplatz 3–4
10719 Berlin
Telephone +49 30 880 07-0
Fax +49 30 880 07-100
www.swp-berlin.org
swp@swp-berlin.org

ISSN (Print) 1861-1761
ISSN (Online) 2747-5107

(srpska verzija komentara
SWP Comment 10/2025)

Dr Melani Miler je zamenica šefa odeljenja za istraživanje Afrike i Bliskog istoka u SWP-u i ko-predsedava istraživačkom mrežom o održivim globalnim lancima snabdevanja. Lea Štrak radi kao istraživačka asistentkinja na ovom projektu. Projekat finansira Federalno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ). Dr Marina Vulović je gostujuća istraživačica u istraživačkoj grupi EU/Evropa i naučna saradnica na Univerzitetu u Potsdamu.

SWP Comment 10s
April 2025